

Mevlâna Dergâhı Kibâbü'l-aktâb Bölümü Kalemîşleri

Rıdvan AK*^{ID} Nihat KAĞNICI^{ID}

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 09.11.2024
Kabul Tarihi: 23.12.2024
Yayın Tarihi: 31.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Mevlânâ Türbesi,
Kibâbü'l-aktâb,
Kalemîşi,
Hüsnü Hat,
Konya.

ÖZET

Konya'nın merkezi konumunda bulunan Mevlânâ dergâhı, farklı dönemlerde bölümler eklenerek günümüze ulaşmıştır. Dergâhın bulunduğu alan, Bahâeddin Veled'e Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat tarafından tahsis edilmiştir. Tahsis edildiği dönemde gül bahçesi olarak kullanılan bu alan Bahâeddin Veled ve Hz. Mevlânâ'nın vefat etmesinden sonra mezarlarının bulunduğu yere dönüşmüştür. Karamanoğulları zamanında mezarların üzerlerine türbeleri yapılmıştır. İnşa edilen bu türbeler Osmanlılar döneminde eklemelerle genişletilmiştir. Birçok restorasyon geçiren türbe alanına yapıldığı dönemden sonra en önemli değişiklik Osmanlı Sultanı II. Bayezid döneminde yapılmıştır. Bu restorasyon sırasında yapının iç bezemeleri düzenlenerek yenilenmiştir. Kibâbü'l-aktâb (Kutupların Kubbeleri) bölümünün duvarlarındaki kalemîşleride o dönemden günümüze ulaşmıştır. Yapının tamamı sonraki dönemlerde ve son olarak Cumhuriyet döneminde tamir ve tadilatlar geçirecek günümüzdeki şeklini almıştır. Farklı alanlardan oluşan Dergâh'ın Hz. Mevlânâ'nın kabri üzerinde bulunan Kubbe'i Hadrâ bölümünden sonra en önemli ve bölümlerinden birisi olan Kibâbü'l-aktâb (Kutupların kubbeleri) bölümü Hz. Mevlânâ'nın ailesinin ve mevlevî tarikatına mensub önemli kişilerin defnedildiği bölümdür. Mekân batı ve güney duvarları üzerinde yükselerek iki kubbeli alandan müteşekkildir. Batı duvarın iki, güney duvarda dört penceresi bulunan bölüm iki kubbe ile örtülmüştür. Doğu cephesinde Kubbe'i Hadrâ alanı ile birleşik olduğundan duvar yoktur. Kibâbü'l-aktâb (Kutupların kubbeleri) bölümünde bulunan duvar süslemeleri, kalemîşleri ve hüsnü hat yazıları gösterişleri ile temaşa edenleri büyülemektedir. Özellikle duvarlardaki büyük celi sülüs yazılar ile zeminlerindeki bezemeler dikkat çekicidir. Araştırmalarımız sonucunda bu kısım hakkında bir çalışma yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu yazılar ve süsleme unsurlarının daha önce bir çalışmaya konu olmaması çalışmamızın önemini artırmaktadır. Makalemizin içeriğinde süsleme ve yazıların detaylı olarak incelenmesi, analiz edilmesi ve benzer özellikler taşıyan başka yazılarla karşılaştırılarak yorumlanması bulunmaktadır ve bu çalışmalarda yazımızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Mevlânâ Dervish Lodge Kibâbü'l-aktâb Section Decoration Painting

Article Info

Received: 09.11.2024
Accepted: 23.12.2024
Published: 31.12.2024

Keywords:

Hız. Mevlânâ,
The Kibab al-Aktâb,
Decoration Painting,
Islamic Calligraphy,
Konya.

ABSTRACT

The Mevlana Dervish Lodge, located in the center of Konya, has undergone several expansions during different periods to reach its present form. The site where the lodge is situated was allocated to Bahâ' al-Dîn Walad by Seljuk Sultan Alaeddin Keykubad. Initially a rose garden, this area was transformed into the burial site of Bahâ' al-Dîn Walad and Rumi after their passing. During the Karamanid era, tombs were constructed over their graves, which were later expanded with additional sections during the Ottoman period. The tomb complex, having undergone numerous restorations, saw its most significant alterations during the reign of Ottoman Sultan Bayezid II. During this restoration, the interior decorations of the structure were renovated. The wall frescoes of the Qibab al-Aqtab (Domes of the Poles) section, which date back to this period, have survived to the present day. The entire structure underwent further repairs and modifications in subsequent periods, with its final restorations taking place during the Republican era, giving it its current form. This section serves as the burial site of Rumi's family members and prominent figures of the Mevlevi order. The wall decorations, frescoes, and calligraphic inscriptions in the Qibab al-Aqtab section captivate viewers with their splendor. Particularly notable are the large jali thuluth inscriptions on the walls and the ornate decorations on the floors. Our research has revealed that no prior studies have been conducted specifically on this section. The absence of previous scholarly work on the inscriptions and decorative elements in this area highlights the importance of our study. The main focus of our article is to examine these decorations and inscriptions in detail, analyze them comprehensively, and interpret them by comparing them with similar works. These analyses form the core subject of our study.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Ak, R., & Kağncı, N. (2024). Mevlâna dergâhı Kibâbü'l-aktâb bölümü kalemîşleri. *Nigarhane*, 4(1), 54-68.
<https://doi.org/10.54496/Nigarhane.2024.20>

*Sorumlu Yazar: Rıdvan AK, ridvanakk@gmail.com

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

yaptırılmıştır. 1274 yılında tamamlanan ve 133.000 dirheme mal olan türbenin mimarı da Tebrizli Mimar Bedreddin'dir³. XII. yüzyılın ikinci yarısında Moğolların saray mimarlığını da yapmış olan Mimar Bedreddin⁴ Muînüddin Pervâne ve Sultan Veled vasıtasıyla Mevlânâ ile tanışmış, Mevlânâ'nın yönlendirmesiyle mimar olmuştur⁵.

Mimar Bedreddin tarafından inşa edilen ve on ay gibi bir sürede tamamlanan türbenin 1274 yılında tamamlanmıştır. Türbe bitirildikten yaklaşık on yıl sonrasında bir deprem neticesinde zarar görmüştür. Âleminin düştüğü bilinen yapının tamiratını yine Mimar Bedreddin yapmıştır⁶. Tamamlanan türbenin yapısal özellikleri maalesef günümüze net bir şekilde ulaşmamıştır. Farklı rivayetler şeklinde günümüze ulaşan türbe mimarisinde en tutarlı olanı Ş.Uzluğun verdiği bilgilerdir. Bu bilgilere göre; türbenin eyvanlı, dört kalın sütun üzerine oturan bir kubbe bulunduğu, kubbeyi taşıyan sütunların arasının doğu, batı ve güney yönlerinde tamamen kapalı olduğu, kuzey yönde, yani ön tarafında Selçuklu tarzı bir portal bulunduğu aktarılmaktadır⁷. Bu anlatım günümüzdeki türbenin anlatımı ile uyum sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca günümüzdeki dilimli şekli ile Kubbe-i Hadrâ'yı yaptıran kişinin de Karamanoğlu Alâeddin Bey (1357-1398) olduğu kabul edilmektedir⁸. Kaynaklar Karamanoğlu Alâeddin Bey'in Görkes kalesini almasının ardından elde ettiği ganimetlerle türbede bir takım inşaat faaliyetlerinde bulunduğunu⁹ yazmaktadır. Bu dönemde yapılan çalışmaların kapsama alanı türbenin ana yapısı olabileceği gibi türbenin farklı ihtiyaçlarını karşılayacak bir takım müştemilatın yapılması veya genişletme faaliyetleri de olabilir. Söz konusu onarımlarda iç mekândan ziyade türbenin dış kısmına ağırlık verilmiş olması muhtemeldir¹⁰. Türbenin 1274 yılında inşasının akabinde Alâeddin Bey'in ilk büyük onarımı yaptırdığı ve yirmi beş metre yüksekliğindeki bugünkü on altı dilimli, çini kaplamalı abidevi şeklin o dönemde oluştuğu anlatılmaktadır¹¹. Uzluk, Veled Çelebi kayıtlarına dayanarak verdiği bilgide Alâeddin Bey'in türbeyi inşa ettirmediği, mevcut kubbeye o döneme kadar yaşanmış eksikliklerin tamamlandığı bildirmektedir¹². Benzer görüş Y. Önge tarafından da dillendirilmektedir. Önge'nin iddiasına göre Mevlânâ Türbesi, çinilerle kaplı dilimli gövdesi ve külahıyla ilk yapısından bu yana değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır¹³.

Mevlânâ Dergâhının merkezi olan Kubbe-i Hadrâ'nın yapıldığı dönemden günümüze kadar civarına birçok yapı eklendiği ve çeşitli dönemlerde tamirat geçirdiği bilinmektedir. Selçuklu Sultanı tarafından Hz. Mevlânâ ailesine tahsis edilen bu alan sadece Mevleviliğin değil devlet idaresinde de merkezi olduğundan mütevellit bu alanda pek çok birim inşa edilmiştir. Selçuklular döneminden Osmanlı zamanına kadar devam eden bu yerleşimler bazen devlet eliyle bazen de şahıslar tarafından onarılmış ve günümüze ulaşmıştır¹⁴.

³ Haluk Karamağaralı, "Mevlânâ'nın Türbesi", *Türk Etnoğrafya Dergisi* 7/8 (1966), 38; Şahabettin Uzluk, "Türk Mimarisinde Mevlâna Türbesi ve Onun Mimari Değeri", *Konya Halkevi Kültür Dergisi - Mevlânâ Özel Sayısı* (Konya: Konya Halkevi Yayınları, 1943), 145; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 457.

⁴ Rasim Efendi, "Azerbaycan-Türkiye: Mimarlık, Ressamlık ve Sanatkârlık İlişkileri", *Erdem Dergisi* 10/28 (1999), 136.

⁵ Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 40.

⁶ Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 42.

⁷ Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 53.

⁸ Yusuf Küçükdağ, "1251 H. / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşaat Defteri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (1996), 182.

⁹ Yusuf Akyurt, *Konya Asâr-ı Atika Müzesi 1926-1934 Seneleri Umumi Raporu*, 1933, 33.

¹⁰ Hasan Özönder, "Mevlâna Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 2 (1987), 17.

¹¹ Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yy.)* (Milli Eğitim Basımevi, 1977), 25.

¹² Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 81.

¹³ Yılmaz Önge, "Mevlânâ Türbesinin Çini Tezyinatı", (03 Mayıs 1985), 403.

¹⁴ Yusuf Oğuzoğlu - Selçuk Mülayim, "Konya Mevlâna Türbesi'nin Restorasyonu İle İlgili H. 1109 (1698) Tarihli Üç Belge", *Sanat Tarihi Dergisi* 3/3 (1984), 115.

Dergâhın giriş bölümünde bulunan Tilâvet Odası aslen Kuran-ı Kerim ve Mesnevi okumaları için XVIII. Yüzyılda inşa edilmiştir. Dâhil-i Uşşâk bölümünün sağ tarafında Kıbâbü'l-aktâb şeklinde isimlendirilen bölüm yer almaktadır. Kubbe-i Hadrâ'nın batı kısmındaki iki kubbeli bu bölüm Karamanoğlu Beyliği döneminde ilâve edilmiştir¹⁵. Ayrıca Kubbe-i Hadrâ'nın doğu tarafındaki bir kubbeli bölüm ile kuzeyindeki ortasında aydınlık feneri bulunan mukarnaslı bir tonozla örtülmüş bölüm de aynı dönemde inşa edilen yapılardır¹⁶.

Dergâh bünyesindeki semahane ve mescit gibi diğer yapıların Yavuz Sultan Selim zamanında (1512-1520) yapılmış olduğu düşünülse de, H. Karpuz bu iki mekânın Kanûnî Sultan Süleyman döneminde inşa edildiğini vurgulayarak bu bilginin doğru olduğunu ifade etmektedir¹⁷. Buna mukabil Ş. Uzluk; Kubbe-i Hadrâ'nın duvar yüzeyinde yer alan kitabeden II. Bayezid döneminde önemli bir onarımın geçirdiğini, Lokman Dede'nin tasvirlerine göre Semâhâne ve Mescid gibi bölümlerin de bu dönemde yapıda görüldüğünden bahsetmektedir. Y. Küçükdağ ise Dergâhta şu anda bulunan mescit, semahane, mutfak ve derviş hücreleri gibi yapıların Osmanlı devrine ait olduğu ve semahanenin ilk banisinin de Gedik Ahmed Paşa (ö.1482) olduğunu söylemektedir. Tarihlere baktığımız zaman Uzluk ve Küçükdağ'ın ifadeleri birbirini desteklemektedir. Semahane ve Mescid bölümleri de Osmanlı erken dönemine aittir. Zaten bu iki yapının kubbelerinde yer alan kalemîşleri de XV. yüzyıl özellikleri göstermektedir.

Dergâh günümüze kadar pek çok tadilat görmesine karşın en önemli restorasyonlar Osmanlı devrinde yapılmıştır. Bu restorasyonlar II. Murad (1437)¹⁸, Fatih (1468), II. Bayezid (1495), Yavuz (1514), Kanuni (1548)¹⁹, III. Murad (1546-1595)²⁰, II. Mustafa (1698), III. Selim (1798), II. Mahmud (1816-1835)²¹, II. Abdülhamit (1888), Sultan Reşat (1912)²² dönemlerine aittir. Burada dikkat çeken bir husus, yapıda gerçekleşen büyük çaplı onarımların yaklaşık yüz yıllık dönemler arasında gerçekleşmiş olmasıdır. Dergâh iç mekânında yapılan en önemli yenilemenin II. Bayezid (1481 - 1512) döneminde gerçekleştirildiği de bilinmektedir.

Nakkaşlar

Türbe kısmında birçok yapının eklemesi yapılmıştır. Buna mukabil iç mekândaki süslemelerde de çok ciddi müdahaleler olmadığı görülmektedir. Değişikliklere örnek olarak Kubbe-i Hadrâ kısmında eyvanın bulunduğu bölümün çini ile kaplı²³ olduğu sonraki dönemlerde bu çinilerin değiştirilerek yerine kalemîşi süslemeler yapıldığı aktarılmaktadır²⁴.

Dergâhta çalışan nakkaşlar hakkında çok bilgi bulunmasa da Kubbe-i Hadrâ bölümündeki kitabede görülen "Halepli Abdurrahman" ismi oldukça belirgindir. Sanatkârın XV. Yüzyılda yaptığı bu

¹⁵ Ali Fuat Baysal, "Konya Mevlânâ Dervish Lodge, Ritual Hall(Semahâne) Painted Decoration And Periodic Analysis", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (2023), 22.

¹⁶ Haşım Karpuz, "Mevlânâ Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004), 449.

¹⁷ Karpuz, "Mevlânâ Külliyesi", 450.

¹⁸ Uzluk, "Türk Mimarisinde Mevlâna Türbesi ve Onun Mimari Değeri", 146.

¹⁹ Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 101.

²⁰ Küçükdağ, "1251 H. / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", 183.

²¹ Küçükdağ, "1251 H. / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", 183.

²² Akyurt, *Konya Asâr-ı Atika Müzesi 1926-1934 Seneleri Umumi Raporu*, 32.

²³ Karamağaralı, "Mevlânâ'nın Türbesi", 40; Friedrich Sarre, "Anadolu'da Seyahat", çev. Aziz Sayhan, *Anıt Dergisi* 11 (1949), 20.

²⁴ Küçükdağ, "1251 H. / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", 184; Oğuzoğlu - Mülayim, "Konya Mevlâna Türbesi'nin Restorasyonu İle İlgili H. 1109 (1698) Tarihli Üç Belge", 115.

bezemeleri yapının başka hangi bölümde uyguladığı hususu net değildir.

II. Bayezid döneminde Kubbe-i Hadrâ'nın tezyinat çalışmalarının yanı sıra, Semahane ve Mescid bölümlerinin de var olduğu, Lokman Dede'nin aktarımlarından öğrenilmektedir. Ayrıca, Kubbe-i Hadrâ'nın yıldız kubbesinde 1758 tarihine ait ve Mevlevî Derviş Osman tarafından bırakılan bir imzanın ortaya çıkarılması, bu dönemde yapının yenilendiğine işaret etmektedir. Öte yandan, 1835 yılında gerçekleştirilen onarım sürecinde İstanbul'dan Nakkaş Ali Usta ile birlikte Kayseri'den üç nakkaşın getirildiği kaydedilmiştir²⁵. Ancak, bu nakkaşların eserlerinde herhangi bir imzaya rastlanmadığı gibi, Dergâhın hangi bölümlerinde çalıştıklarına dair kesin bir bilgi de bulunmamaktadır.

Dergâhın nakış çalışmaları bağlamında öne çıkan isimlerden biri, Mahbub Efendi'dir²⁶. Mevlânâ Dergâhı'ndaki çalışmalarının yanı sıra, Konya Şerafettin Camii'nin nakışlarını da yaptığı bilinen Mahbub Efendi'nin, Dergâhın duvarlarında yer alan imzası 1888 tarihini, yani II. Abdülhamid dönemini işaret etmektedir.

Yakın dönemde Dergâhın restorasyonunda dikkat çeken isimlerden biri, 1982-1986 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmaları yöneten Mustafa Baytal'dır. Baytal ve ekibinin, Dergâhın çeşitli birimlerinde sıva ve nakış gibi müdahalelerde bulunduğu bilinmektedir. Ancak, Önge'nin aktardığına göre, Baytal'ın ekibi Kubbe-i Hadrâ'ya yalnızca ahşap lambriyle sınırlı bir müdahale gerçekleştirmiştir. Günümüzde Dergâhın kubbelerinde ve duvar yüzeylerindeki mevcut kalemişlerinin, bu ekip tarafından yapılan restorasyon çalışmaları olduğu değerlendirilmektedir.

Kalemişi Tezyinat

Türbenin iç mekânında yer alan yıldız tonoz kubbe, kemer içleri ve kemer aynaları, ahşap gergiler, müsellesler, güney cephe duvar yüzeyi, kuşak yazıları, filpayelerin yüzeylerindeki kalemişleri XV. yüzyıl tezyinat anlayışının bir ürünü olan Bursa üslûbu özelliklerini yansıtmaktadır. Bursa Üslubunun olduğu dönemde tezyinat alanında farklı üslûplar görülmekte ve özellikle Timur etkileri çok fazla hissedilmektedir.

Türbenin iç kısmında bulunan motif örnekleri özellikle dikkat çekicidir. Yapıldığı dönemden günümüze kadar birçok üslupta motifler görsel çeşitlilik sunmaktadır. Özellikle kalemişlerindeki rûmî çeşitliliği ayrıca dikkat çekicidir²⁷.

Yukarıda bahsettiğimiz şekilde XV. yüzyıl yapıları olan Bursa Yeşil Külliyesi (1414-1419), Edirne Muradiye Külliyesi (1435), Bursa Şehzade Mustafa ve Cem Sultan (1479), Şehzade Mahmud (1507) ve Gülrüh Sultan (1526) türbelerinin tezyinatı ile üslûb birlikteliği gösteren Kubbe-i Hadrâ kalemişi tezyinatını, yapının güney cephesindeki duvarda yer alan kitabeye göre Halepli Abdurrahman'ın uyguladığı anlaşılmaktadır²⁸. Bazı eserlerde Abdülvahit bin Selim²⁹ ve Bedreddin Yavaş'ın isimleri zikredilmiş olsa da³⁰ Halepli Abdurrahman'ın ismi kitabede geçtiği için elimizdeki en

²⁵ Küçükdağ, "1251 H. / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", 190; Ali Fuat Baysal - Ayşe Zehra Sayın, "Restorasyon Sonrası Kubbe-i Hadrâ Kalem İşleri Üzerine Değerlendirme", *İSTEM* 33 (2019), 41.

²⁶ Baysal, "Konya Mevlânâ Dervish Lodge, Ritual Hall(Semahâne) Painted Decoration And Periodic Analysis", 25.

²⁷ Rûmî motiflerinin detaylı incelemesi için bakınız: M. Semih İrteş vd., "15. Yüzyıl Osmanlı Kalemişi tezyinatında Kullanılan Rûmî Motifler Üzerine Bir Değerlendirme", *Art-Sanat Dergisi* 19 (2023), 311-336.

²⁸ Kitabede: «Yeşil Kubbe, Mehmet Han'ın oğlu, kendisinden yardım talep edilen, Allah tarafından saltanatı teyit edilen Sultan Bayezid'in hükümdarlığı zamanında, zayıf kulu, Halepli Mehmet oğlu Mevlevî Abdurrahman eliyle nakşedilmiştir» yazmaktadır.

²⁹ Bu ismi Hz. Mevlânâ'ya ait ahşap sandukası üzerinde görmekteyiz.

³⁰ Uzluç, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 43; Şahabettin Uzluç, *Mevlânâ'nın Ressamları* (Konya: Konya Yeni Kitap Basımevi, 1945), 17.

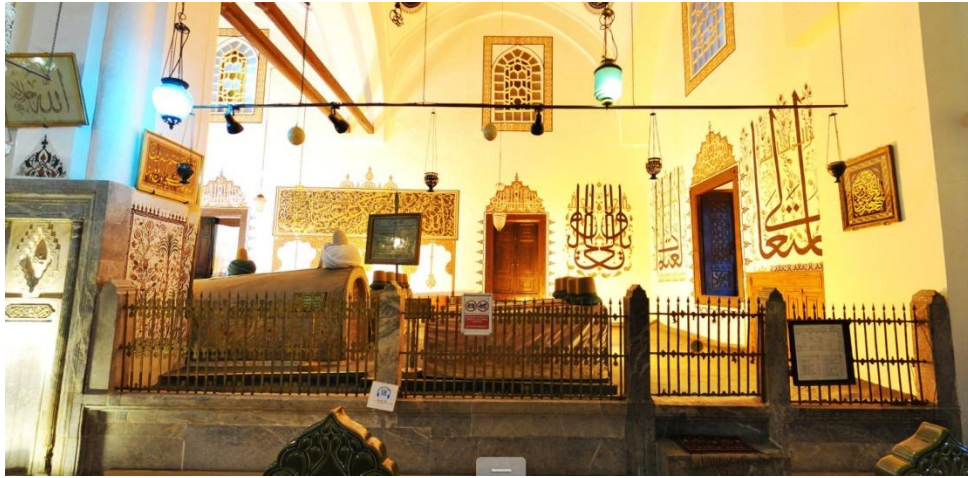
sağlam bilgidir. Yusuf Akyurt nakkaş hakkında verdiği kısa bilgide; “Nakkaş Abdürrahman, Halep Mevlevihanesi dervişlerinden olup nazım ve nesirde, hattatlık ve nakkaşlıkta olan geniş malumatı sebebiyle o vakit postnişin olan Hüsrev Çelebi tarafından Halep'ten Konya'ya getirtilerek yeşil kubbenin nakışlarını tamir ettirmişti. Peder ve validesi Maraşlı olup Halep'te doğması sebebiyle “El Halebî” mahlası almıştı.” diye bahseder³¹.

Sözünü ettiğimiz üslûbun en güzel örneklerini Bursa ve Edirne gibi Osmanlı şehirlerindeki bazı yapılarla birlikte türbe tezyinatında da görmekteyiz. Bunların yanı sıra tezyinatta kullanılan renk, motif ve tasarımlar bahse konu örneklerle karşılaştırıldığında aralarındaki üslûp birliği dikkat çekicidir. Desenlerin benzerliğinin yanı sıra kalemîşlerinde kullanılan yazı karakterleri ve istifleri de aynen sözü edilen yapılarla benzerlikleri dikkat çekmektedir³². Mevlânâ Dergâhının Semahane kubbesinin pandantiflerinde yer alan yazı ile Edirne Üç Şerefeli Camii'nin avlusunun doğu girişi üzerindeki kubbedeki yazı üslup olarak benzerdir.

Motifler

Türk tezyinat sanatında kullanılan motif çeşitlerinin büyük bir çoğunluğu dergâhın kalemîşlerinde farklı tasarımlar ile görülmektedir. Tasarımlarda özellikle rûmî motifinin kullanımı fazladır. Bununla birlikte hatâi motifleri, geçmeler, düğümler ve münhani motifler de yaygındır. Yapının kalemîşleri çeşitli dönemlerde eklentiler ile geliştiğinden dolayı Selçuklu ve Osmanlı gibi farklı tezyinat anlayışları da görülmektedir.

Kıbâbü'l-aktâb Bölümü

Resim 2. Kıbâbü'l-aktâb bölümünün genel görünümü

Mevlânâ Dergâhının Kıbâbü'l-aktâb Bölümünde; Kubbe-i Hadrâ ile birlikte 5 adet kubbe bulunur (Resim2). Kubbelerin göbek kısımlarında dairevi bir tasarım uygulanmıştır. Bu göbek tasarımı da Tilavet Odası kubbesindeki göbek tasarımı ile renk ve desen açısından çok benzerlikler göstermektedir. Aynı tasarım küçük kubbelerin tamamında kullanılmıştır.

³¹ Akyurt, *Konya Asâr-ı Atika Müzesi 1926-1934 Seneleri Umumi Raporu*, 33.

³² Yılmaz Önge, “Konya Mevlânâ Dergâhında Yapılan Son Onarımlar Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıf Haftası Dergisi* 7 (1990), 320.

Resim 3. Kibâbü'l-aktâb bölümü kubbeleri

Kubbede etek kısmından göbek kısmına doğru uzanan küçük tığlar bulunmaktadır (Resim 3). Aynı tığlar kubbenin dört tarafında yazılan yazıların çevresine de yapılmıştır. Kubbe göbeğinde de sarı zemin üzerine beyaz Rûmîler ve hatayi grubu motifler ile bezenmiştir. Bezemenin dışında da siyah renkte flato ile yine zemini sarı renkte yapılmış dendanlı küçük tığlar yapılmıştır.

Kibâbü'l-aktâb bölümünde bulunan iki kubbenin pandantiflerinde sekiz adet daire formunda siyah zemin üzerine yaldızla yazılmış yazılar bulunmaktadır. Osmanlı son dönemine ait olan yazılarda Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin isimleri bulunmaktadır.

Resim 4. Kibâbü'l-aktâb bölümü batı duvarı.

Resim 5. Kıbâbü'l-aktâb bölümü batı duvarı detayı.

Kıbâbü'l-aktâb bölümünde celi sülüs kufi ve makılı yazı çeşitleri bulunmaktadır. Bu yazılar 15. Yüzyıl Bursa üslubu yazı özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Yazılar henüz olgunlaşmamış bir celi sülüs tavrı, müsenna yazı kullanımı ve yazı içerisinde bulunan süslemelerle birlikte kufi yazı özellikleriyle öne çıkmaktadır.

Batı penceresinin her iki tarafında büyük ebatlarda celi sülüs ve kufi yazılarla Esmâ-ü'l Hüsna yazıları bulunmaktadır (Resim 4-5). Orta alanda bulunan pencerenin her iki tarafında celi sülüs hattıyla “El Müte’âl” (cc)(En yüce olan) Esması yer almaktadır. Yazı siyah renkli ve büyük ebatlıdır. Celi sülüs yazının orta kısmında daha küçük ebatlarda kufi yazı ile “El-Berr (cc) (Örneksiz ve eşsiz yaratan), Et-Tevvâb(cc)(Tövbeleri kabul eden), El-Müntakim”(cc)(Suçları cezasız bırakmayan) Lafza-ı Celâl isimleri kırmızı renkle yan yana yazılmıştır. Pencerenin sağ ve sol tarafında bulunan yazılar sağ taraftaki yazı sağdan sola, sol taraftaki yazı ise soldan sağa olacak şekilde uygulanıp müsenna formdadır. Yazılarda hattatın imzası yoktur. Yazıların zemini yarı stilize çiçeklerle süslüdür. Aşağıdan yukarı doğru yeşil dallar üzerinde turuncu renk lele ve karanfil motiflerinin yanı sıra yeşil dallar üzerinde mor çiçekli sümbüller serbest bir şekilde yazıların boşluk alanlarını kaplamaktadır.

Resim 6. Batı cephesi pencere alınlığı

Kibâbü'l-aktâb Bölümü batı ve güney alt pencere alınlıklarında yazı ve tezyinat mevcuttur. Batı cephesinde bulunan pencere alınlığında celi sülüs ile yazılmış müsenna tarzında bir besmele bulunmaktadır (Resim 6). Şekil olarak yarım daire tasarlanmış olan besmele alttan başlayarak üst kısma doğru üç satır olarak uygulanmıştır. Yazı müsenna şeklinde olduğundan mütevellit sağdan sola ve soldan sağa olmak üzere aynalı şekildedir. Orta kısma gelen harfler ise, istifi tamamlayıcı mahiyette iç içe geçmiş olarak yazılmıştır. Turuncu zemin üzerine beyaz renkte uygulanan yazıyı kimin yazdığı belli değildir. Bu yazının şekil, renk ve tasarım açısından bir benzeri Konya Şerafettin camii kible duvarında pencere alınlığında yer almaktadır (Resim 7).

Resim 7. Konya Şerafettin camii kible duvarı pencere alınlığı

Resim 8. Doğu cephesi pencere alınlığı

Kible duvarında bulunan iki pencere alınlığında celi sülüs hattı ile Müsennâ formunda “*El-Hâliku'l-Bâri*”(cc) (*yaratıcı, varlık veren*) esmaları, Kûfî yazı ile “*El Musavvir*”(cc) (*tasvir eden, her şeye şekil ve sûret veren*), esmaları vardır (Resim 8). Aynalı(Müsenna) formunda tasarlanan ve uygulanan yazı soldan sağa ve sağdan sola olmak üzere iki taraflı olarak okunmaktadır. Yarım daire formunda tasarlanan kompozisyon ortadan başlayarak kenarlara doğru okunmaktadır. Kelimenin başında ve ortasında olan dik harfler geometrik formda örgülü kufî yazı çeşidinden ilham alınarak birbiri ile kesiştirilmiştir. Tasarım tek satır halinde yazılmış, dik çıkan elif harfleri ve makus yazılmış “Ya” harfi ile yazı ve istif dengeli bir şekil almıştır. Kufî yazı siyah renkte, sülüs yazı ise siyah renkte uygulanmıştır. Yazıda hattata iat bir ketebe yoktur. Bu yazının çok benzeri Konya Şerafeddin Camii kible duvarında pencere alınlığında bulunmaktadır (Resim 9). Aynı yazı tarzı ve üsluba sahip yazıda Şerafeddin Camii yazısından farklı olarak kufî yazı bulunmamaktadır.

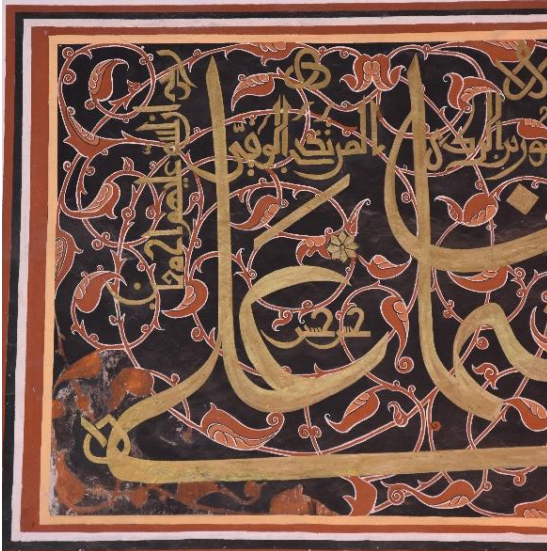

Resim 9. Konya Şerafeddin camii pencere alınlığı.

Yazıların zemininde hatâi grubu motifler ile oluşturulmuş ½ simetrik desenin zemin rengi ise turuncudur (Resim 8). Hatâi motifleri yeşil renkte, dallarda beyaz zeminli olup siyah renk ile tahrirlenmiştir. Tasarımda uygulanan motiflerin bir kısmının kanaviçelerinde ciddi bozukluk mevcuttur. Ayrıca tasarımı yapılan alanın çevresi siyah renk flato ile kaplıdır. Bezeme alanının çevreleyen dendanların orta kısmında içeriden dışa doğru uzanan yaprak motifleri görülmektedir.

Resim 10. Güney cephesi duvar bezemesi.

Resim 11. Güney cephesi yazılı bezemenin detayı.

Resim 12. Güney cephesi yazılı tiğ detayı.

Güney duvarında bulunan yatay dikdörtgen formdaki yazı celi sülüs hattı ile yazılmıştır (Resim 10). Yazıda “Allah (cc), Hz. Muhammed (sas), Ebu Bekir (ra), Ömer (ra), Osman (ra), Ali (ra)” isimleri bulunmaktadır. Yazının içerisinde üst kısımda kufi yazı çeşidi ile alttaki isimlere nispeten “azze ve

celle”, “rasulallah”, “es-siddîk el-müttakî”, “el-faruk el-müttakî”, “zinnureyn er-radîyy”, “el murteza el-vefiyy” devamında aşağıya doğru Ali isminin solunda Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn” ve ayn harfinin gözü içinde de kufî yazı ile “Hasan ve Hüseyin” isimleri yıldız ile yazılmıştır. Yazı gayet olun bir formda istiflenmiş olup pano içerisinde kompozisyon öğelerinin dağılımı ve harflerin olgunluğu bu incelediğimiz diğer yazılarla kıyaslandığı zaman dikkat çekmektedir.

Tablonun üst kısmındaki armudi form içerisine yine kufî yazı ile Allah (cc) ismi ve sıfatları; “Allah”, “Vâlî (Kâinâtı ve her an olup biten işleri tek başına ve gereği gibi idâre eden)”, “Mennân (Kullarına hadsiz hesapsız nîmetler veren, sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan)” ve illâ (ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka³³) yer almaktadır (Resim 12). İstiflenen yazıların anlam bütünlüğü olmayıp “illâ” zarfı ile tekit dilerek yazılmış olduğu düşünülmektedir.

Güney cephedeki yazılar siyah zemin üzerine yapılmış ve ara boşlukları turuncu renkte rûmî ile bezenmiştir (Resim 11). Rûmîlerin iç bünyeleri ve dallar açık turuncu renkte olup kenarları beyaz renk ile tahrirlenmiştir. Yazı ve bezeme alanının dış kısmında sırası ile oksit sarı, aşı kırmızı, beyaz, siyah ve aşı kırmızı renkte birbirine bitişik 5 adet flato (iplik) vardır. Panonun üst kısmında ortalanmış yarım daire formunda üç adet geçme motifi tığ şekilde yapılmıştır. Geçmeler turuncu renkte olup, aralarında küçük turuncu tığlar bulunmaktadır. Geçmelerin ortadakinin üzerinde kapalı alan içerisinde yazı, diğer ikisinde de tepelik formunda bezemeler görülmektedir.

Resim 13. Güney cephesi duvar kalemîşi

Kible duvarın sağ kısmında pencere kenarında bulunan yazı Celi Sülüs ve kufî hattı ile yazılmıştır (Resim 13). Yazıda “Yâ Vâlî”(cc)(Kainata hâkim olup yöneten) esması, ile yazının üst kısmında ise kûfî yazı ile “Yâ Âhir” (cc)(varlığının sonu olmayan) esmaları yazılıdır. Her iki yazı da aynalı olarak (Müsenna) formunda yazılmıştır, Celi sülüs yazı girift bir şekilde birbirini kesen şekilde yazılırken kufî yazı düz bir satır şeklinde yazılmıştır. Celi sülüs olan yazı beyaz zemin üzerine siyah bir mürekkeple, kufî olan yazı ise bordo bir mürekkeple ve daha ince bir kalemle yazılmıştır. Yazı içerisinde boşlukları dolduran nebatî süslemeler ve helezonik motifler mevcuttur. Yazı içerisinde hattatî ile ilgili bir keetebe mevcut değildir.

³³ Kubbealtı Misallî Sözlük

Resim 14. Güney cephesi duvar kalemîşi

Kible duvarında bulunan ikinci pencerenin solunda bulunan yazı yine aynalı (Müsenna) bir formda yazılmıştır (Resim 14). Yazıda celi sülüs hat ile “El-Hayy”(cc)(mutlak hayat sahibi), orta kısımda daha küçük boyutta yine celi sülüs ile daha küçük bir kalemle yazılmış “El-Kayyûm”(cc)(her şey onunla kâim olan) esması bulunmaktadır. Celi sülüs yazı iç içe geçmiş bir formda uygulanırken, kufi hat ile “el mâcid”(cc) (Şanı ulu, yüce, kutlu ve keremi bol, çok cömert) yazısı tasarlanmıştır. Celi sülüs yazılardan büyük olan beyaz zemin üzerine siyah renk ile küçük olan ise bordo renk ile uygulanmıştır. Kufi yazı ise siyah renk mürekkeple tasarlanarak yazılmıştır. Yazı içerisinde bir kebbe yoktur.

Yazılı alanların zemininde rûmî motifinden oluşan $\frac{1}{2}$ simetrik tasarım vardır (Resim 14). Sade rûmîlerden oluşan tasarımın simetri ekseninin üst kısmında rûmîler birleşerek tepelik rûmî ile tasarım tamamlanmıştır. Helezonu siyah olan rûmîler aşı kırmızı, oksit sarı ve turuncu renkte degrade şeklinde renklendirilmiştir.

Kıbâbü’l-aktâb bölümü güney ve batı cephesinde kubbeye yakın üç adet pencere bulunmaktadır. Pencere kenarlarında ince bezemeler vardır. Üç iplik beyaz Rûmîlerin olduğu desenin zemini hardal rengi tonlarında bir sarı ile boyanmıştır.

Sonuç

Mevlânâ Dergâhı Kıbâbü’l-aktâb bölümünün batı kısmındaki kalemîşleri farklı dönemlerde eklemeler ile günümüze ulaşmıştır. Bezeme alanlarında özellikle yazıların iç kısımlarına yapılan rûmî tasarımlar ile yarı stilize motifler yapının iç kısmının önemli restorasyon geçirdiği dönem olan II. Bayezid dönemine aittir. Batı kısmında bulunan hat yazıları Bursa üslubunda erken Osmanlı dönemi yazı karakterini taşımaktadır. Bu dönemin mimari yapılarda en önemli göstergesi müsenna yazı kullanımıdır. Yazı içerisinde kufi yazıların ve bezemenin ortak kullanılması olarak gösterilebilir. Sülüs yazılar Osmanlı son döneminin olgun tavrından uzak, harflerde serbestlik ve orantısızlık mevcuttur.

Mevlânâ Türbesin Kıbâbü’l-aktâb bölümünün pencere alınlıklarında bulunan yazılar ile Konya Şerafettin Camii(M.1636) pencere alınlıklarında bulunan yazılar benzerlik göstermektedir. Yapıldığı

tarihler açısından birbirinden farklı olmasına rağmen bu benzerlik dikkat çekicidir. Şerafettin Camii'nin yazılarını yazan hattat Mahbub Efendi 19. Yüzyıl başlarında yaşamış olduğundan Kıbâbü'l-aktâb bölümünün pencere alınlıklarındaki yazılardan esinlenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Kible duvarında iki pencere arasında bulunan celi sülüs yazı istif ve harfler açısından dönemine göre olgun bir tavır sergilemektedir. Tasarımın içerisindeki harf dağılımı, harflerin birbirleri ile olan münasebetleri nispetlidir. Bu bakımdan Kıbâbü'l-aktâb bölümündeki diğer yazılardan farklılık göstermektedir. Celi sülüs yazının bulunduğu panonun alt kısmındaki geometrik geçmelerin olduğu bölümler köşebent şeklinde tasarlanmıştır. Köşebentlerin iç kısımları da geçmeler ile bezenmiştir. Bu kısımdaki geçmeler dönemin özgün örnekleri arasındadır. Köşebentlerin içerisinde yukarıdan sarkan kandiller altı kollu geçme şeklinde tasarlanmıştır. Tasarımda kullanılan renkler ve bezeme özellikleri II. Bayezid dönemi ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak Kıbâbü'l-aktâb bölümünün kalemîşleri dergâhın iç kısmının kapsamlı restorasyonunun yapıldığı II. Bayezid dönemi özelliklerini taşımaktadır. Bursa üslubu da denilen bu dönem civar yapıların tasarımlarına da ilham kaynağı olmuştur.

REFERANSLAR

- Akyurt, Yusuf. *Konya Asâr-ı Atîka Müzesi 1926-1934 Seneleri Umumi Raporu*, 1933.
- Aslanapa, Oktay. *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yy.)*. Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- Bakırcı, Naci. “Konya Mevâna Dergâhı” 10 (2007), 191-202.
- Baysal, Ali Fuat. “Konya Mevlânâ Dervish Lodge, Ritual Hall(Semahâne) Painted Decoration And Periodic Analysis”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (2023), 21-38.
- Baysal, Ali Fuat - Sayın, Ayşe Zehra. “Restorasyon Sonrası Kubbe-i Hadrâ Kalem İşleri Üzerine Değerlendirme”. *İSTEM* 33 (2019), 39-64.
- Efendi, Rasim. “Azerbaycan-Türkiye: Mimarlık, Ressamlık ve Sanatkârlık İlişkileri”. *Erdem Dergisi* 10/28 (1999), 135-140.
- İrteş, M. Semih vd. “15. Yüzyıl Osmanlı Kalemîşi tezyinatında Kullanılan Rûmî Motifler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Art-Sanat Dergisi* 19 (2023), 311-336.
- Karamağaralı, Haluk. “Mevlânâ'nın Türbesi”. *Türk Etnoğrafya Dergisi* 7/8 (1966), 38-42.
- Karpuz, Haşim. “Mevlânâ Külliyesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1.Baskı). 448-452. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004.
- Küçükdağ, Yusuf. “1251 H. / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (1996), 181-206.
- Oğuzoğlu, Yusuf - Mülayim, Selçuk. “Konya Mevlâna Türbesi'nin Restorasyonu İle İlgili H. 1109 (1698) Tarihli Üç Belge”. *Sanat Tarihi Dergisi* 3/3 (1984), 115-122.
- Önge, Yılmaz. “Konya Mevlânâ Dergâhında Yapılan Son Onarımlar Hakkında Bazı Düşünceler”. *Vakıf Haftası Dergisi* 7 (1990), 319-328.
- Önge, Yılmaz. “Mevlânâ Türbesinin Çini Tezyinatı”, 401-408.
- Özönder, Hasan. *Mevlânâ Külliyesi*. Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1979.
- Özönder, Hasan. “Mevlâna Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 2 (1987), 13-75.
- Sarre, Friedrich. “Anadolu'da Seyahat”. çev. Aziz Sayhan. *Anıt Dergisi* 11 (1949).
- Sönmez, Zeki. *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Uzluk, Şahabettin. *Mevlânâ'nın Ressamları*. Konya: Konya Yeni Kitap Basımevi, 1945.
- Uzluk, Şahabettin. *Mevlânâ'nın Türbesi*. Konya: Konya Halkevi Yayınları, 1946.
- Uzluk, Şahabettin. “Türk Mimarisinde Mevlâna Türbesi ve Onun Mimari Değeri”. *Konya Halkevi Kültür Dergisi - Mevlânâ Özel Sayısı*. Konya: Konya Halkevi Yayınları, 1943.